

ББК Ш12 = 411.4*316.1
УДК 811.161.2'372.21

*Дар'я КОЗЛОВСЬКА,
студентка спеціальності «Українська мова і література»
Донецького національного університету*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБОВИХ ІМЕН У ТВОРАХ В. ЯВОРІВСЬКОГО

У статті проаналізовано вживання особових імен у романах В. Яворівського, визначено їхні стилістичні функції.

***Ключові слова:** літературно-художній антропонім, особове ім'я, варіант імені, етимологія імені.*

Функціонування антропонімів у художніх творах українських письменників XIX-XX століть уже тривалий час привертає увагу вітчизняних дослідників (праці В.М. Галич, В.М. Калінкіна, Ю.О. Карпенка, Г.П. Лукаш, Т.В. Немировської, В.Ф. Півень, О.О. Усової та ін.). Однак дотепер обійдена належною увагою антропонімія творів сучасних письменників. Зокрема, докладного аналізу потребує антропонімія, активно використовувана у творах В. Яворівського. Дослідження антропонімікону письменника дасть змогу розкрити власні імена як цінний компонент у системі образотворчих засобів, що доповнює і конкретизує наші уявлення про художній потенціал письменника. Це й **актуалізує** необхідність вивчення антропонімів у художньому просторі митця.

Мета статті полягає у визначенні стилістичних функцій особових імен у романах В. Яворівського «Марія з полином у кінці століття», «Оглянься з осені», «А тепер – іди», у яких зображено життя подільського села Городищ до і після Чорнобильської трагедії.

Характерною рисою романів В. Яворівського є те, що в них немає безіменних героїв, навіть епізодичні персонажі поіменовані. Письменник виявляє глибоку і щирю повагу до людини, її складного внутрішнього світу.

Антропонімікон В. Яворівського являє собою багатий і різноманітний склад особових імен, прізвищ та прізвиस्क, які відбивають реальну українську антропонімію ХХ століття. Для найменування персонажів письменник використовує однослівні, двослівні та трислівні антропоніми відповідно до статусу іменуючого та іменованого, їх соціальної характеристики, ситуації спілкування. Формульність і деривація вжитого письменником антропоніма стають важливим емоційно-оцінним компонентом у структурі його значення на шляху формування цілісного художнього образу.

В. Яворівський виявляє велику майстерність у використанні **особових імен**. У досліджуваних романах функціонує понад 100 чоловічих і жіночих імен та їх варіантів, переважна більшість яких узяті письменником із сільського іменника. Парадигми варіантних форм особових імен персонажів за наявності повної (офіційної) форми утворюють численні варіантні гнізда: *Віктор, Вітасик; Григорій, Гриць, Грицько, Гришечка, Гришуня; Микола, Миколай, Микольця, Колюня; Федір, Федьо, Хведьо, Хведя; Людмила, Людочка, Людка, Люся, Люсічка, Люська; Одарка, Дарка, Дарочка, Одарочка* («Марія з полином у кінці століття»); *Тимофій, Тиміш, Тимоха, Тимко; Варвара, Варка, Варочка, Варуня* («Оглянься з осені»).

Добір імен для персонажів зазвичай умотивований. Письменник спирається на певні принципи номінації (вік денотата, його соціальний статус і професія, національність) і мотиви (причини вибору або створення власних імен для своїх героїв). Так, літні сільські люди мають імена, типові для українського іменника початку ХХ століття (*Гнат, Остап, Мусій, Тиміш; Килина, Параска, Ївга, Ликера*), а молоді – сучасні імена (*Віктор, Валерій, Ігор, Олександр, Сергій, Юрій; Зоя, Лідія, Олена, Юлія*). Неукраїнські імена властиві представникам інших національностей: *Нодар* (грузин), *Мірча* (молдаванин), *Ельза* (німкеня). Нетипові для українського антропонімікону імена обирає письменник для невістки та онуків Тимоша Гонти, які живуть на Далекому Сході. Невістка має оригінальне ім'я *Анфіса*: «*Ім'я яке нетутешнє... Ан-фі-са... Псі-хея...*» [Яворівський 1988: 545]. Уживаючи одночасно по два варіанти імен Гонтиних онуків, письменник констатує, як їх називають

там, де вони мешкають, і зазначає, як би їх називали в Городищах: «у прискринку є сім штук «Мишка на Севере»: Тимкові, тезкові своєму, три дам, Афоні-Опанасику й Альоні-Оленці – по дві» [Яворівський 1988: 650]. Особове ім'я може підкреслювати соціальний статус та професійну діяльність людини: *Анатоль* (механік), *Ляля* (касірка), *Стефа* (кухарка), *Фроїм* (крavecь), *Аркадій* (заступник директора їдалень та ресторанів).

Часто у творах В. Яворівського етимологія імені співвідносна з художнім образом. Так, за словником-довідником «Власні імена людей» ім'я *Марія* походить від *mara* (д.-євр.) – «чинити опір, відмовлятися, заперечувати» або від *marar* – «бути гірким» чи від *m-r-y-t* – «кохана, бажана». Марія чинить опір тяжким обставинам життя, не підкоряється гіркій долі, підтримує родину, згуртовуючи всіх навколо себе. На прикладі антропоніму *Марія* простежуємо активізацію автором первинного значення власної назви, яке у реальній ономастиці редукується. Етимологія імені *Марта*, яке є варіантом грецького імені *Марфа* і в перекладі з арамейської (*mārta*) означає «пані, господиня», зберігається в діалогії «Оглянься з осені». Красуня-ланкова Марта Яворівського – сильна жінка, «любить силу в собі, а відтак – і в інших», але найрідше вона зустрічала таку рису в чоловіків, які «швидко розкисали перед нею» [Яворівський 1988: 185]. Багато разів у діалогії повторюється присвійний прикметник *Мартин* (*Мартин квартирант*, *Мартине дворище*, *Мартине опудало*, *Мартин город*), чим автор демонструє владну натуру Марти, що відповідає етимології імені персонажа.

З усіх антропонімів особові імена особливо чутливі до стилістичних барв, що витікає з їх лексичної специфіки на мовному рівні. Відсутність лексичного значення може усуватися різними способами, серед яких виділимо такі: фонетичне обігрування імені; добирання до імені подібнозвучних лексем у певному контексті; співзвучність імені з апелювативом тощо. Але найважливішим засобом компенсації понятійної редукованості особового імені є вживання його у квалітативних варіантах, що передають різноманітні нюанси емоційної оцінки персонажів. Численні гіпокористичні та демінутивні варіанти особових імен,

уживаних письменником у романах, демонструють багатство чоловічого й жіночого іменника української мови. Тут представлені різні моделі скорочення особового імені: афереза (*Митро* < *Дмитро*, *Дарка* < *Одарка*), апокопа (*Кость* < *Костянтин*, *Ром* < *Роман*), синкопа (*Яся* < *Ярослава*), поєднання аферези й апокопи (*Настя* < *Анастасія*). Але найповніше вживаються імена, утворені суфіксацією (*Микольця* < *Микола*, *Віруня* < *Віра*) та усічено-суфіксальним способом (*Юрась* < *Юрій*, *Устя* < *Устина*).

У досліджуваних романах особові імена у повній (офіційній) формі та іменні варіанти мають різнопланові функції. Повні імена найчастіше виконують номінативну функцію і позбавлені будь-яких конотацій. Вони підкреслюють офіційність сфери вживання, соціальний статус героя: «*Ольга завідує відділенням у Московській експериментальній клініці променевої хвороби*» [Яворівський 1988: 24]; «*Маркіян сорок років відголовавав у колгоспі*» [Яворівський 1988: 175]. Однак вони можуть набувати стилістичної значущості. Так, ім'я *Тимофій* стає виразним засобом характеристики хлопчика-школяра, підкреслює його самостійність і «дорослість». Так його називають усі, навіть ще новонародженого хлопця автор іменує *Тимофієм*: «*Директор сказав: «Біжи, Тимофію, додому!*» [Яворівський 1988: 499]; «*А й справді: є окрема кімната в гуртожитку, є чоловік, є їхній крикливий первісток Тимофій*» [Яворівський 1988: 489].

Варіанти особових імен зазвичай вживаються в творах В. Яворівського в неофіційній сфері та слугують засобом вираження емоцій, психологічного стану людини, ставлення персонажів одне до одного тощо. Те, що в різних ситуаціях персонажі В. Яворівського, звертаючись до рідних і близьких, знаходять теплі та ніжні імена для них, засвідчує душевну красу героїв.

Зменшено-пестливі імена письменник послідовно використовує у референції дітей: «*малий Богдась засинав, а вона крадькома пощипувала хліб*» [Яворівський 1988: 273]; «*Богданчик попросився до мами на руки*» [Яворівський 1988: 442]; «*Богдасик скучає...*» [Яворівський 1988: 539]; «*А в*

Тарасика свідомість ще нічим не захищена...» [Яворівський 1988: 98]; *«біля Тарасика... Дмитрик»* [Яворівський 1988: 223].

В. Яворівський часто використовує іменні варіанти, щоб відрізнити персонажів, які мають однакові імена. Так, дільничного міліціонера Сашка Тура всі називають лише *Сашком*, це ім'я закріпилося за ним ще з війни, коли він чотирирічною дитиною прибився в Городища. Іншого персонажа, сільського бухгалтера, цього *«маленького, винувато усміхненого»* чоловіка, *«про якого згадували лише тоді, коли він хворів і не приходив на роботу»* [Яворівський 1988: 433], автор весь час називає *Сяньком*. Невістку Марії Мирович письменник називає повним іменем *Людмила* і варіантами *Люда*, *Людочка*, *Людка*, а епізодичного персонажа, телефоністку на атомній станції, – тільки варіантами *Люся*, *Люсічка*, *Люська*.

У творах В. Яворівського знаходимо цікаві приклади обігрування звукового комплексу особових імен, що сприяє оживленню його внутрішньої форми, наповненню конотативним значенням. Так, у романі *«Марія...»* письменник обігрує звучання імені *Райка*: *«Зате пораюєш. Я ж Райка»* [Яворівський 1988: 178]. У діалогії *«Оглянься з осені»* використовується співзвучність апелювання каністра й імені *Калістрат*: *«– Мо', вам, Василю... («як же старого Круця звали? Каністра? Ні, Калістрат!») Калістратовичу, треба машину, то я вільний...»* [Яворівський 1988: 310].

Зустрічається й множина імен, що допомагає автору узагальнити образ, показати тип людини, який уособлює персонаж: *«Якби жіноча половина людства складалася із Маринь, у нашому світі не залишилося б жодної найдрібнішої таємниці, а житло стало б просто прихистком від дощу і холоду»* [Яворівський 1988: 204] або: *«Дзвінка муштрувала свій голос між кількома дзеркалами, що намножували силу-силенну маленьких Дзвінок, котрі мавпували кожен її жест, нахил голови, похитування брів, як терезових шальок»* [Яворівський 1988: 403]; *«...а ті Василі й Василини – хай! Хай, чортенні їхні душі! Хай, трясця їм. По гектару їм буряку в болоті!»* [Яворівський 1988: 541].

Отже, у творах В. Яворівського представлений багатий і різноманітний склад особових імен, що відображає реальний

антропонімікон ХХ століття. Особові імена є виразним провідником авторських ідей, важливим компонентом у системі образотворчих засобів. **Перспективним** видається дослідження інших розрядів антропонімів у творах митця.

ЛІТЕРАТУРА

Белей 2002: Белей, Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії [Текст] / Л. О. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.

Климчук 2004: Климчук, О.В. Літературно-художній антропонімікон П. Куліша: склад, джерела, функції: Автореф. дис. ... канд. філол. наук [Текст] / О. В. Климчук. – Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2004. – 19 с.

Усова 2000: Усова, О.О. Структура та функціонування антропонімів у новелах М. Хвильового (1921-1923 рр.) [Текст] / О. О. Усова. – Восточноукраинский лингвистический сборник. – Вып. 5. – 2000. – С. 120-126.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Яворівський 1988: Яворівський, В.О. Марія з полином у кінці століття: Роман [Текст] / В. О. Яворівський. – К.: Рад. письменник, 1988. – 262 с.

Дарья Козловская

Функционирование личных имен в произведениях В. Яворивского
В статье проанализировано употребление личных имен в романах В. Яворивского, определены их стилистические функции.

Ключевые слова: литературно-художественный антропоним, личное имя, вариант имени, этимология имени.

Darya Kozlovska

Functioning of Personal Names in V. Yavorivsky's Works
In article the use of personal names in V.Yavorivsky's novels is analyzed, their stylistic functions are defined.

Keywords: literary-art antropony, personal name, name option, name etymology.